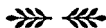

végig a proletariátus szövetségesei voltak. És az utókor számára ez a példaadó. Hiszen mindent összevetve az összkép – Földes Éva megállapítása szerint – mégis az: „Ha a Tanácsköztársaság történetét sokoldalúan elemző történetírásunk azt vizsgálja, hogy a nem proletár rétegek közül kik tartottak ki legtovább a proletárdiktatúra mellett, elsők között említi a tanítóságot, mint azt az érelmiségi réteget, amely mindvégig híven szolgálta a proletariátus államát.”²⁶

DR. KÖTE SÁNDOR
Budapest

Forradalmi közneveléspolitikai

1918 őszén a polgári demokratikus forradalom győzelmével létrejöttek a köznevelés reformjának politikai feltételei. A kormányzat számára világossá vált, hogy a haladó pedagógusok által régen követelt átfogó köznevelési reform tovább nem halogatható. A VKM szakemberek bevonásával megkezdte az iskolareform kidolgozását, és kijelentette, hogy „a diadalmas új világnézetnek megfelelően teljesen át kell formálni a közoktatást is”. Közleményében megállapította, hogy a kiváltságok helyett „a szellemi kiváltság, a jellem és a munka” lesznek az új világ értékei, ezért a köznevelésnek egyaránt szolgálnia kell a tömegek műveltségi színvonalának emelését és a tehetségek szabad fejlődését. Ezeknek az elveknek csak részben tudott megfelelni a november 13-án nyilvánosságra hozott javaslat. A tankötelezettség 14 éves korig történő kiterjesztése kétségtelenül segítette volna a művelődés demokratizálását. Az alsó fokú iskolában a gyakorlatiasság követelményének előtérbe állítása, a természettudományok arányának növelése a középiskolában, a szakoktatás tervbe vett fejlesztése korszerűsítette volna az iskolai oktatást. A tervezet azonban messze elmaradt a haladó pedagógusok követelésétől. Fel sem vetette a felekezeti iskolák államosítását, a kötelező iskolai vallásoktatás megszüntetését, pedig ezek elengedhetlen feltételei voltak a köznevelés polgári demokratikus átalakításának. Ezeknek a feladatoknak a megoldása a proletárforradalomra maradt.

Ismert, hogy Magyarországon békés úton győzött a szocialista forradalom. A forradalom győzelmét a Kormányzótanács „Mindenkihez” című kiáltványa jelentette be, amely a legfontosabb megoldásra váró feladatok között említette a köznevelés, a művelődés reformját. A proletárforradalom vezetői a hazai munkásmozgalom hagyományait követve nagy jelentőséget tulajdonítottak a köznevelés, a művelődés átfogó reformjának. A különböző dokumentumok megfogalmazták az új művelődéspolitikai irányító elveit. Úgy ítélték, hogy „a proletárdiktatúra kezdeti szakaszában” meg kell szüntetni a volt uralkodó osztályok művelődési kiváltságait, s az iskolát úgy kell átalakítani, hogy a szocialista társadalom építésére készítse fel az új nemzedéket. A Tanácsköztársaság alkotmánya ezt így rögzítette. „A Tanácsköztársaság megszünteti a burzsoázia műveltségi kiváltságát, és megnyitja a dolgozók előtt a műveltség tényleges megszerzésének lehetőségét”. Ennek megfelelően a proletárforradalom történelmi jelentőségű rendeltetése volt, hogy az iskolázás és művelődés régi szerkezetének és

26. Földes Éva: i. m. 145.

szellemének felszámolásával együtt létrehozta azokat a szerkezeti, szervezeti, tartalmi és módszertani változásokat, amelyek lehetővé teszik a forradalmi művelődéspolitikai alapelveinek megvalósítását.

A köznevelés és művelődés szocialista jellegű átalakításának előfeltétele volt az egyház és az iskola különválasztása, a következetesen világi iskola megteremtése. A proletárdiktatúra nem térhetett ki e lényegében polgári demokratikus feladatok megoldása elől. A Kormányzótanács március 29-én rendeletet adott ki, s ebben kimondta, hogy „az oktatás ügyét állami feladatnak tekintik”, s valamennyi oktatási és nevelési intézményt saját kezelésébe vesz át, s az ezen intézmények fenntartását szolgáló ingó és ingatlan vagyon is *köztulajdonná* válik. E rendelet kiadását követően egymás után jelentek meg azok a népbiztossági intézkedések, amelyek részleteiben szabályozták a nem állami oktatási és nevelési intézmények köztulajdonba vételét. Az átvételt a helyi tanácsok művelődési osztályai végezték, és kisebb zavaroktól eltekintve a felekezeti iskolák és nevelőintézetek, valamint a fenntartásukat szolgáló ingatlan vagyon átvétele mindenütt megtörtént, ahol ezt a katonai események nem akadályozták. Az oktatás zavartalanságának biztosítása érdekében körültekintően jártak el az egyházi iskolák tanítóival, tanáraival. Az apáca és szerzetesrendek tagjait is szolgálatba kívánták állítani, ha a rendjükből kilépnek, és világi személyekké válnak.

Sokkal nehezebb és bonyolultabb feladatot jelentett a kötelező iskolai vallásoktatás megszüntetése. A Kormányzótanács a felekezeti iskolák államosításával együtt nem foglalt állást ebben a kérdésben, a döntést a helyi tanácsokra bízta. A helyi hatalmi szervek az iskolák köztulajdonba vételét kimondó rendelet alapján szinte mindenütt elrendelték a kötelező iskolai vallásoktatás megszüntetését. Több helyen már a proletárforradalom győzelme előtt megjelentek ilyen rendelkezések.

A helyi intézkedések alapján az iskolákból el kellett távolítani a vallás gyakorlásához kapcsolódó képeket és eszközöket, meg kellett szüntetni a tanítás előtti és utáni imádkozást. De nem kívánták korlátozni az emberek szabad vallásgyakorlását, s nem zárkoztak el az elől sem, hogy a tanulók tanítási időn és *iskolán kívül* vallásoktatásban részesüljenek, ha szüleik ezt szükségesnek tartják. Helyenként azonban előfordultak zavarok, sőt túlkapások is, ami nyugtalanosságot váltott ki a vallásos érzelmű lakosság körében. A fekete reakció ezeket tudatosan felnagyította, és rémhírtérjesztési kampányt indított. Ennek visszaszorítására a Közoktatásügyi Népbiztosság röpiratokat, brosúrákat adott ki. Ezenkívül rendeletet hozott, amelyben leszögezte, hogy a forradalom ellenségének tekinti mindazokat, akik a hívőket vallásuk szabad gyakorlásában megakadályozzák. A kialakult gyakorlati helyzetet figyelembe véve tervbe vették egy központi rendelet kiadását, amely lehetővé kívánta tenni, hogy az iskolában, *tanítási időn kívül* vallásoktatásban részesülhessenek azok a tanulók, akik ezt igénylik. A fakultatív vallásoktatás bevezetését lehetővé tevő rendelkezés azonban már nem jelenhetett meg.

A közoktatáspolitikai irányítói a haladó pedagógusszervezetek által kidolgozott reformtervekre támaszkodva alakították ki az új iskolarendszert. Az óvodát – korábbi szociális funkcióját megtartva – nevelőintézménynek tekintették, és az iskolarendszer részének tartották. Az óvodának iskola-élőkészítő feladatot is szántak, s a gyermekek életkorának megfelelő könnyed, játékos módszerekkel kívánták ezt megoldani. Innen az új elnevezés – *játékkiskola*. Az óvodai nevelést természetesen fokozatosan kötelezővé akarták tenni, s ennek megfelelő intézkedéseket adtak ki.

Az új iskolarendszer alapegységének a nyolcosztályos, egységes népiskolát tekintették. Ez alatt a nyolc év alatt minden tanuló teljesen egységes képzést kap, „elsajátítja azt az anyagot, amit minden embernek tudnia kell”. Az új alapiskola megteremtése érdekében különböző intézkedéseket hoztak és terveket dolgoztak ki. Intézkedések

történtek a tankötelezettség végrehajtásáról, az osztatlan iskola megszüntetéséről, az iskolaépületek tatarozásáról, az iskolák pedagógusellátásáról. Ahol ezt a települési viszonyok indokolták, tervebe vették iskolával egybekötött internátusok építését is. A megtett intézkedések és tervek jelzik, hogy az egységes nyolcosztályú népiskola megvalósítása hosszabb időt igénylő feladat: Annál inkább, mivel a tankötelezettség korhatárát „fokozatosan” tizenhét évre akarták felemelni.

Erre az alapegységre épült a kétfajta képzést nyújtó középiskola: a négy évfolyamú, szakképzést adó középiskolák és az ötéves kéttagozatú, általános képzést adó, felsőfokú tanulmányokra előkészítő középiskola. A szakképzést adó ipari, mezőgazdasági és ügyviteli (akkori szóhasználat szerint elosztóüzemi) szakiskola elméleti és gyakorlati képzést kívánt adni, és gyakorlati pályákra készített fel. Ezzel az intézkedéssel a Tanácsköztársaság a szakoktatást kiemelte korábbi elhanyagolt helyzetéből, a középfokú oktatás szintjére emelte, az iskolarendszer szerves részévé tette.

Az ötéves középiskola három alsó osztálya általánosan képző, a felső két osztály liceális jellegű, trifurkált. Ezek az osztályok lehetőséget biztosítanak az ismeretek szintetizálására, a világnézeti általánosításra, s önálló foglalkozások beiktatásával közvetlenül felkészít a felsőoktatásra, a tudományos képzésre.

A középiskola két típusa között a merev határvonalat meg kívánták szüntetni, az elméleti és gyakorlati órák arányával pedig (2/3–1/3) biztosítani kívánták, hogy egyik iskolatípusból a másikba léphessenek azok, akik érdeklődésüket, hajlamaikat, képességeiket később ismerték fel. Ezt kívánták szolgálni a pályaválasztás jól kiépített, korszerű szemléletű hálózatával.

Nagyarányú reformok kezdődtek a felsőoktatás területén is. Itt arra törekedtek, hogy a szakképzést és tudományos képzést elválasszák egymástól.

Az iskolarendszer reformja természetesen fokozatosan és folyamatosan valósult volna meg. Az új iskolaszervezet szembevető pozitív vonása, hogy a különböző iskolatípusok reformjánál mindig az iskolarendszer egészét látta maga előtt. Ez az új szervezet alkalmas lett volna a régi iskolarendszer kettősségének, zsákutcáinak kiküszöbölésére, egységes és kellően rugalmas volt, a különböző fokozatai szervesen kapcsolódtak egymásba. Ezt pozitívumának tekintette a későbbi konzervatív szellemű pedagógia is.

Az iskolázás szervezeti reformjával együtt végezték az *iskolák belső reformját*, az oktatás és nevelés tartalmi és módszertani átalakítását. Ezen a területen különösen is szükség volt *átmeneti intézkedésekre*, amelyek előkészítették a távlati fejlesztési terveket. De az átmeneti intézkedések és a távlati tervek szerves összefüggése érvényesült a szervezeti kérdésekben is.

Az iskolák *belső* reformjával összefüggésben az átmeneti intézkedések és távlati tervek feladata volt az oktatás és nevelés megtisztítása a klerikális-konzervatív, nacionalista szemlélettől és a tanulói ifjúság korszerűen tudományos és szocialista szellemű nevelésének biztosítása.

Az átmeneti intézkedések sorából kiemelkedik a történelem- és irodalomtanítással kapcsolatos intézkedések sora, és természetesen a kötelező iskolai vallásoktatás megszüntetése. Intézkedtek a tanítás zavartalanságának biztosításáról, csökkentették a latin nyelv óraszámát, növelték a természettudomány oktatására szánt időt, súlyt helyeztek az ifjúság politikai-világnézeti és esztétikai nevelésére, intézkedtek a testi nevelés fejlesztéséről és korszerűsítéséről.

Az átmeneti intézkedésekkel párhuzamosan folyt az új tantervek kidolgozása, amelyet a VAOSZ Iskolai Reformbizottsága már korábban megindított. A Népbiztosság ezeket a munkálatokat felkarolta, irányította és ellenőrizte. A tantervek készítésébe bevonták a legjobb szakembereket és pedagógusokat. A munkálatokról, a meg-

oldásra váró kérdésekről előadásokat, vitákat, eszmecsereket szerveztek. S ezeken a pedagógusok igen szép számmal vettek részt, mint egykorú híradásokból ez látszik. Az új tantervek készítőinek főhadiszállása a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium volt. Az elkészült javaslatokat nyomtatásban is kiadták, illetve vitára bocsátották. Ezekből megállapítható, hogy az új tantervek korszerű műveltségterületet rendeztek el korszerű pedagógiai elvek alapján, s olyan módszertani utasításokat adtak, amelyek a tanulói aktivitást és öntevékenységet kívánták fejleszteni. A tantervekben megfogalmazott pedagógiai-módszertani követelmények a gyermeki fejlődés sajátosságait megszemlélve figyelembe kívánták venni. A tantervi javaslatok sajátossága, hogy a tanításban előkelő helyet kívántak biztosítani a modern segédeszközöknek. Igen tanulságosak a tankönyvekkel kapcsolatos új követelmények.

A tantervi reformjavaslatok alapvető sajátossága, hogy szakítani kívántak a régi, úgynevezett tanulóiskolában uralkodó verbalizmussal, metodikai egysíkússággal. A régi iskolát munkaiskolává kívánták átalakítani. A tanterveken kívül több hivatalos dokumentum is megállapította, hogy az iskola pedagógiai-metodikai reformjának „sarkalatos pedagógiai elve” a munkaiskola gondolata. Ez az állásfoglalás a haladó pedagógusok szemében szinte természetesnek tűnt, hiszen a századfordulót követően egyre nyilvánvalóbbá vált számukra, hogy a modernizálódó és elég dinamikus fejlődő magyar társadalom igényeit és szükségleteit az iskola nem tudja kielégíteni. A hazai pedagógiai sajtó ezért élénken érdeklődött a nyugati reformtörekvések iránt, és különösen nagy figyelmet fordított a nyugati, főleg német munkaiskolai törekvésekre és elméletekre. Ez az élénk és többirányú tájékozódás érthetővé teszi, hogy a munkaiskola értelmezésében igen jelentősek voltak az eltérések.

A tantervi javaslatokból is kitűnik, hogy ebben az időben a munkaiskola különböző felfogásai békésen megfértek egymás mellett, noha a tantervek közös jellemző és igen pozitív vonása a szintézisre törekvés. A munkaiskola értelmezésének tisztázása elkerülhetetlen volt az iskola pontosabb jövőképeinek felvázolása szempontjából. A rendelkezésre álló dokumentumok figyelmes tanulmányozása alapján megállapítható, hogy a tervezett szocialista munkaiskola meghatározó vonásának a nevelés és termelőmunka összekapcsolását, a termelőmunka ismeretét tekintették. Úgy gondolták, hogy a jövő iskolája természetesen nem mondhat le a munkáltatásról, mint módszertani elvről és a kézi tevékenységről, a kézimunka-oktatásról sem. A szocialista munkaiskola mindezen túlmenően „az ismeretek közlésének centrumába a termelőmunka ismeretét helyezi”. Ami nem a különböző mesterségek megismerését „hanem a társadalom egész életének, munkaösszefüggésének ismeretét” jelenti. Másként fogalmazva a jövő szocialista munkaiskolája a marxi pedagógiai koncepció alapján állva politechnikai munkaiskola lesz. A reformerek természetesen felismerték, hogy ennek eléréséhez sokágú feladatok megoldására és hosszú időre lesz szükség.

A művelődéspolitikai irányítói a szocialista munkaiskola másik meghatározó jegyének az iskola és a társadalom újszerű kapcsolatát tartották. Kifejtették, hogy az új iskola ugyan nem hanyagolja el az általános műveltség nyújtását, sőt ki akarja bővíteni az általános műveltség körét, mégis „alapvető koncepciója nem az általános műveltség, hanem az iskolának szerves egységbe hozása az egész társadalom életével”. Ebből látható, hogy a jövő iskolája a *társadalmi termelés egészét*, a termelés szférájából kiindulva „a társadalom egész organizációját” kívánja megismertetni. Ez azt jelenti, hogy növendékeit a *társadalmi élet teljességére*, a demokratikus szervezetekben való aktív és tudatos részvétellel kívánja felkészíteni.

Ezért az iskolát úgy kell berendezni, hogy „előkészítse az önrendelkezésnek, a szabadságnak ezt a szocialisztikus felfogását”. Ez magyarázza, hogy az iskolai önkormányzat, az iskolai élet demokratizálásában fontos szerepet kaptak a diákbizott-

ságok. A diákbizottságok működésében kedvezőtlen tapasztalatok is jelentkeztek, ezért sor került megszüntetésükre. De elvileg leszögezték, hogy a szocialista munkaiskola lényegéből következően nem nélkülözheti a nevelőmunka olyan megszervezését, amely lehetővé teszi, hogy a növendékek felkészülhessenek a társadalmi gyakorlatra, hogy az ifjúság aktív közreműködése nélkül nem képzelhető el az iskolai élet demokratikus átalakítása.

Az iskolai élet demokratizálása szempontjából kedvezőtlenül hatott, hogy a fegyelmzés új módjának bevezetése együtt járt az osztályozás és vizsgák eltörlésével. Ezen túlmenően radikális és nem megfelelően előkészített intézkedések voltak, és természetesen váltották ki a tekintélyelvű régi pedagógia híveinek heves támadását.

Az iskolareform szerves része volt a gyermekvédelem átfogó reformja. A Tanácsköztársaság a gyermekek testi és lelki védelmét, a beteg gyermekek gondozását és megfelelő nevelését fontos feladatának tekintette. Ezért a gyermekvédelem központjává az iskolát tette, és megkezdte a speciális nevelésre szoruló gyermekeket szolgáló intézményhálózat kiépítését, illetve reformját.

Az ifjúság testi nevelésére igen nagy gondot fordított a forradalom. Már az átmeneti intézkedések kapcsán állást foglalt amellett, hogy az ifjúság sportolását elő kell segíteni. „Nagy súlyt kell fektetni a tanulói ifjúság sportolására, turisztikára és minden szabadon történő ismeretszerző, testedző és jellemfejlesztő foglalkoztatására. Egész napos kirándulások céljaira a tanulási napok bármikor felhasználhatók. Ahol uszoda áll rendelkezésre, gondoskodni kell arról, hogy az ifjúság azt együttesen tanári felügyelet mellett látogathassa.” – olvassuk a május 5-én kiadott népbiztossági rendelkezésben.

Az iskolai testnevelés korszerűsítését célozta az új testnevelési tanterv, amelynek kimunkálásában olyan kiváló pedagógiai szakember is részt vett, mint Nagy László. Az új tantervi javaslat szakítani kívánt azzal a korábbi felfogással, amely a „tornaszatás” erkölcsi céljának a fegyelmertartást tekintette. Az új tanterv készítői elemezték a német és a svéd tornát, és megállapították, hogy az iskolai testnevelést tartalmában és módszereiben is gyökeresen meg kell változtatni. „Pozitív alapokra”, vagyis a modern orvostudományra, a biológiára és a gyermektanulmány eredményeire kell építeni.

Az iskolai testnevelés célja a természet segítése a test harmonikus fejlesztésében, a szervek munkabírásának fokozása, az egészség, az egyéniség és a szociális öntudat fejlesztése. Ezt a célt a fejlődéstani és élettani alapon álló testnevelés tudja elérni, amely elsősorban a természetes mozgásokat használja fel, és csak kiegészítésként fordul a mesterséges eszközökhöz (torna, gyógytorna). „Minimálni a tornát, maximálni a természetes mozgásokat” – tömören így fogalmazza meg a reform alapelvét a tantervi javaslat. A természetes mozgások között vezető helyet kívántak biztosítani a játéknak és a munkának.

Minden iskolatípusban heti három testnevelési órát kívántak tartani. Ezenkívül helyet kapott a játékdélután és a kirándulás. A tanterv őszi, téli és tavaszi részre tagozódik, s az oktatás tartalma az évszakoknak megfelelően változik. Az oktatás anyaga a játék, a sportszerű gyakorlatok (atlétika stb.) és tornagyakorlatok (svéd torna). A lányok testnevelése a fiúkéval azonos elvekre épül, de figyelembe veszi a női szervezet sajátosságait és mozgásművészeti gyakorlatokkal, valamint táncsal egészül ki.

A tantervi anyagban jelentős helyet kapott a sport, és megfelelő életkorban megengedhetőnek tartják a versenyszerű sportolást (atlétika). De az iskolai sport célja a tanterv készítői szerint nem lehet a jobb eredmény elérésének hajszolása. Fő feladata az egészség-ápolása, a test harmonikus fejlesztése, a széles néprétegek testi egészségének megalapozása. Viszont az így felfogott iskolai testnevelés és sport alapja lehet a minőségi sportnak: „Ha tömegeket nevelünk, helyes elvek szerint, annak a fejlődés

folyamán mindig nagyobb hányada válik kiválóbbá, akinek képességeit azután alkalmas módon továbbfejleszthetjük. Ha azonban a tömeg nevelését elejtjük, úgy stagnálni fog testnevelésünk, mert híjával lesz a nagy célok eléréséhez szükséges anyagnak, lendületnek” – olvassuk a tantervben.

A tanterv felismerte a testnevelés szerepét, az erkölcsi és esztétikai nevelésben, s látták, hogy az a munkára nevelés szempontjából is fontos. „Kapcsoljuk össze a materiális test fejlesztését az esztétikai és erkölcsi képzéssel, az egyéni irányt a szocialista köztudat kialakításával, a szórakozás, a testi és szellemi üdülés hajlamát a gyakorlati munka érzékelésével, a testedzést a természet szeretetével”.

Mindez nemcsak elméleti fejtegetés volt, hanem gyakorlati cselekvési program is. Az iskolákban sportköröket szerveztek, s ezek gyakran rendeztek iskolák közötti versenyeket is. Tervbe vették az iskolai sportlétesítmények nagyarányú fejlesztését.

A szakszerűséget, alapossgot és józan mértékletességet mutató tanterv a korszerű testnevelés alapjait rakta le.

A köznevelési reformot szervesen kiegészítette a közművelődési reform, amely azt célozta, hogy az iskolázás lehetőségeiből korábban kirekesztett lakosság megfelelő képzettségre és műveltségre tegeyen szert. Ezért nagy erővel megindult az analfabétizmus felszámolása, az elemi ismereteket nyújtó tanfolyamok megszervezése. A munkások egyetemre kerülését szolgálták az előkészítő tanfolyamok. Az új társadalom irányításához értő szakemberek képzését segítette a Munkásegyletem. Igen nagy gondot fordítottak a szocialista eszmék írásos és szóbeli terjesztésére. A nép műveltségi színvonalának emelését szolgálták a könyvtárak, múzeumok, színházak, a könyvkiadás, s ezek munkáját az új feladatoknak megfelelően szervezték át.

A köznevelés és művelődés területén elért eredmények értékelésénél feltétlenül figyelembe kell venni, hogy a proletárállam fennállásának egész ideje alatt fegyveres harcban állt az intervenciók csapatokkal. A felmutatott eredmények és tervek kétségtelenül bizonyítják a forradalom életerejét.

DR. LÉNÁRD FERENC
Budapest

A képességek fejlesztése a tanítási órán

A képességek igen bonyolult kapcsolataiból (lásd Pedagógiai Szemle, 1975. évi decemberi számában az 1092–1101. oldalakat) az következik, hogy a képességek fejlesztése csak abban az esetben eredményes, ha ezeket a kapcsolatokat tudatosan, tervszerűen és rendszeresen szem előtt tartjuk valamennyi tanítási órán.

A képességek fejlesztése szempontjából azért célozzuk még a tanítási órákat, mert a tanulók életük jelentékeny részét a tanítási órákon töltik el. Természetesen ide számítjuk a tanítási órákon kapott feladatokkal eltöltött tanítási órákon túl is igénybevevett időt. Vegyük csak az általános iskolát. Az általános iskola nyolc évében egy-egy tanuló 33 tanítási héttel és átlagosan heti 30 tanítási órával számolva megközelítőleg 8000 tanítási órán vesz részt. Ez teljesen elegendő lenne a képességek megalapozására, az általános iskolai követelmények közepes vagy a közepesnél magasabb szintű teljesítésére abban az esetben, ha a képességek fejlesztése az ismeretek, a tantervi témák elsajátításával kapcsolatban meg is valósulna. Az általános iskolai oktató-nevelő mun-